

UOT 372.8:811.111.

**XARİCİ DİLİN TƏDRİSİNDƏ INNOVATİV ASPEKTLƏR,
MÜASİR METODOLOJİ KONSEPSİYALAR***Babayeva Arzu Tahir qızı**Orcid id:0000-0003-3134-918**Gəncə Dövlət Universiteti**arzu.babayeva@gdu.edu.az*

Xülasə: Bu məqalə kommunikativ yanaşmanın (Lexical Approach, Task-Based Learning, Language Awareness, Content-Based Instruction, Dogme, Demand High) müxtəlif aspektlərini araşdırır. Hər metodun əsas prinsipləri və dərs strukturu təqdim edilir, yerli tədris metodları ilə müqayisəli təhlil aparılır. Məqalədə müasir ingilisdilli tədris metodlarının əsas xüsusiyyətləri və effektivliyi müəyyənəşdirilir.

Açar sözlər: Yanaşma, metodoloji prinsiplər, fərqiindəlik, ümumi təhsil bacarıqları, yeniliklər

Key words: Approach, methodological principles, awareness, general educational skills, innovations

Ключевые слова: Подход, методологические принципы, осознанность, общеобразовательные навыки, инновации

Metodologiya C. Riçards və T. Rocersin təriflərinə əsaslanır [11. 2012, s. 245]. Yanaşma dedikdə, müxtəlif üsullarla tətbiq edilə bilən prinsiplər toplusu nəzərdə tutulur. Məqalədə "müasir yanaşmalar" termini texnoloji vasitələrin məcburi istifadəsini deyil, pedaqoji metodların innovativ tətbiqini əhatə edir. A.Veydemanın qeyd etdiyi kimi, dərsləyin metodoloji əsaslarını başa düşmədən istifadəsi ya məzmunun tənqidi təhlil olmadan qəbul edilməsinə, ya da müəllimlərin köhnə metodlara üstünlük verməsinə səbəb olur [12. 2007, 4-5]. Riçards və Rocersin [11. 2012, s.250] fundamental araşdırmalarında qeyd edildiyi kimi, müxtəlif tədris metodları və yanaşmalarının əsaslarını dərinlən mənimsəmək müəllimin pedaqoji təcübəsini əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşdirir və onun peşəkar inkişafına böyük töhfə verir. Bu bilik bazası müəllimə mövcud yanaşmaları hərtərəfli təhlil etməyə, onları sistemətik şəkildə müqayisə etməyə və hər bir tədris kontekstinə ən uyğun metodları məqsədyönlü şəkildə seçməyə imkan yaradır. Peşəkar müəllimlər müxtəlif yaş qruplarından, dil səviyyələrindən olan tələbələrle effektiv işləmək üçün müxtəlif pedaqoji metodlardan məharətlə və çevik şəkildə istifadə etməyi bacarmalı, hər bir tələbənin fərdi ehtiyaclarını, öyrənmə üslubunu nəzərə alaraq, tədris prosesini optimal şəkildə qurmalıdırlar.

Tədqiqat

İndi xarici dilin tədrisinin müasir metodologiyasının əsas prinsipləri və yanaşmalarının dərinlən təhlilinə keçək. Bu təhlil bizə müasir dil tədrisinin əsas aspektlərini daha yaxşı anlamağa kömək edəcək.

Kommunikativ Dil Tədrisi (Communicative Language Teaching)

Müasir dil tədrisində istifadə olunan yanaşmaların əksəriyyəti kommunikativ metodologiyadan qaynaqlanır və onun fundamental prinsiplərini özündə əks etdirir. Bu səbəbdən, digər metodları araşdırmadan əvvəl, kommunikativ yanaşmanın əsas xüsusiyyətlərini və prinsiplərini hərtərəfli şəkildə nəzərdən keçirməliyik.

Kommunikativ yanaşmanın mərkəzində real ünsiyyət bacarıqlarının formalaşdırılması dayanır. Bu fundamental məqsədə çatmaq üçün bir sıra effektiv vasitələrdən istifadə olunur:

autentik dil materiallarının geniş tətbiqi, dilin təbii ünsiyyət vasitəsi kimi mənimsənilməsi prosesi, diskurs səviyyəsində dərinlən təhlil və təcrübə, interaktiv cütlük və qrup işlərinin təşkili, hər bir tələbənin fərdi ehtiyac və maraqlarının nəzərə alınması, həmçinin tədris prosesində müxtəlif iş formaları və materiallar arasında seçim imkanının yaradılması [9. 2008, 125-128]. Bu kompleks yanaşma dil öyrənmə prosesini həm daha effektiv, həm də daha təbii edir.

Xarici dil öyrənmək sadəcə qrammatik strukturları əzbərləmək deyil, ünsiyyət prosesində dildən effektiv istifadə bacarığını mənimsəməkdir - yəni linqvistik, sosial-linqvistik və pragmatik səriştələrin inkişafıdır [5. 2018]. Dil kommunikativ məsələlərin həlli vasitəsidir, ona görə də təlimin məzmunu əlaqəsiz qrammatik qaydalar deyil, real ünsiyyət vəziyyətlərində istifadə olunan dil vahidləridir. Qrammatika və lüğət kontekstə əsaslanır - ünsiyyət situasiyası hansı qrammatik formaların və sözlərin öyrədilməli olduğunu müəyyən edir. Tələbələrə effektiv ünsiyyət strategiyaları öyrədilir. Kommunikativ səriştənin formalaşması üçün bütün dil fəaliyyəti növlərinin (dinləmə, danışma, oxu, yazı) inkişaf etdirilməsi vacibdir.

Leksik yanaşma (Lexical Approach)

Lüğət və onun tərkib hissələri dilin əsas və ayrılmaz elementləridir. Müasir dilçilik tədqiqatları sübut edir ki, dilin mənimsənilməsi və istifadəsində lüğətin rolu əvvəllər təsəvvür edildiyindən daha fundamental və həlledicidir [11. 2012, s. 132]. Geniş miqyaslı dil korpusları üzərində aparılan sistemli araşdırmalar göstərir ki, ana dilində danışanların nitqində müəyyən sabit ifadələr və söz birləşmələri təkrarlanan nümunələr şəklində özünü büruzə verir [11. 2012, s.133]. Məhz bu səbəbdən, leksik yanaşma dil tədrisində lüğət tərkibinin öyrənilməsinə və mənimsənilməsinə xüsusi diqqət ayırır.

Maykıl Levis bu innovativ yanaşmanın dörd əsas təməl istiqamətini müəyyənləşdirir: Birinci və ən əsas istiqamət kimi, tələbələrin aktiv və passiv lüğət ehtiyatını zənginləşdirmək məqsədilə söz yaradıcılığı prosesi ilə sistemli iş xarici dilin tədrisinin ilk mərhələlərindən başlayaraq ardıcıl şəkildə həyata keçirilməlidir.

İkinci fundamental element söz birləşmələri və frazeoloji vahidlərlə məqsədyönlü işdir. Bu prosesə autentik mətnlərdə sabit ifadələri müəyyənləşdirmək və təhlil etmək, kontekstə uyğun yeni söz birləşmələri formalaşdırmaq və lüğətlərdən səmərəli istifadə vərdişlərini inkişaf etdirmək daxildir.

Üçüncü əsas istiqamət sinonimlərin, antonimlərin və məna çalarlarının dərinlən öyrənilməsinə əhatə edir. Bu istiqamət üzrə aparılan sistemli iş tələbələrə formal və qeyri-formal dil üslublarını dəqiq fərqləndirməyə və müxtəlif ünsiyyət situasiyalarında kontekstə maksimal dərəcədə uyğun ifadələr seçməyə imkan yaradır.

Mətn səviyyəsində lüğətlə işləmək xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Michael Luce bu məsələni belə vurğulayır: "Ayrı-ayrı cümlələr yalnız müəyyən kontekst daxilində həqiqi mənasını və kommunikativ dəyərini qazanır. İstənilən mətn sadəcə təsadüfi cümlələr toplusu deyil, məntiqi ardıcılıqla düzülmüş vahid bir sistemdir. Mətnin bütövlüyü və daxili uyğunluğu müəyyən struktur çərçivəsində müxtəlif linqvistik vahidlərin məqsədyönlü istifadəsi nəticəsində formalaşır". Bu fundamental prinsipdən çıxış edərək, dördüncü element kimi diskurs markerlərinin və onların funksional xüsusiyyətlərinin dərinlən mənimsənilməsi və praktik tətbiqi bacarığı ön plana çıxır.

Leksik yanaşmada qrammatika lüğətlə sıx qarşılıqlı əlaqədə və vəhdətdə öyrədilir. M. Levis [10. 1993, s. 140-142] qrammatik hadisələrin məhz təbii dil kontekstində öyrənilməsinin həlledici əhəmiyyətini xüsusi vurğulayır. Bu innovativ metodun iki mühüm

üstünlüyü var: birincisi, dil və nitq vahid, bütöv bir sistem kimi mənimsənilir; ikincisi, dil hadisələri həm induktiv, həm də deduktiv metodlarla kompleks şəkildə mənimsənilir. Bundan əlavə, təbii kontekst əlavə dil təcrübəsi qazanmaq üçün zəngin imkanlar yaradır.

Yanaşmanın obyektiv məhdudiyyətləri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilə bilər:

İlk növbədə qeyd edilməlidir ki, ana dili daşıyıcılarının gündəlik nitq təcrübəsində istifadə etdikləri sabit ifadələrin, idiomatik birləşmələrin və frazeoloji vahidlərin həcmi o qədər genişdir ki, hətta ən intensiv xarici dil kursunda belə bunların kiçik bir hissəsini tam əhatə etmək praktiki cəhətdən mümkün olmur.

İkinci məhdudiyyət ondan ibarətdir ki, xarici dilin tədrisi prosesində yalnız lüğət tərkibi üzərində həddindən artıq fokuslanmaq və dilin digər fundamental aspektlərini (qrammatika, fonetika, praqmatika) kənarda qoymaq metodoloji cəhətdən məqsədəuyğun deyil. Bununla belə, leksik yanaşmanın əsas prinsiplərinin və elementlərinin tədris prosesinə və tədris materiallarına məqsədyönlü integrasiyası, müəllimin pedaqoji təcrübəsini əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşdirir və tədris prosesini daha effektiv edir.

Dil məlumatlılığı (Language Awareness)

Kommunikativ yanaşmanın əsas diqqəti qrammatik formalardan və leksik vahidlərdən daha çox məna və məzmunə yönəlsə də, müasir tədqiqatçılar tələbələrin diqqətini qrammatik strukturlara cəlb etməyin fundamental əhəmiyyətini xüsusi vurğulayırlar. Bu yanaşma dil öyrənmə prosesində həm kommunikativ, həm də struktur aspektlərin tarazlı şəkildə nəzərə alınmasını təmin edir.

Braun H. D. və digər tədqiqatçılar [4. 2003, 251] dil məlumatlılığını (DM) dilin işləmə mexanizmləri haqqında şüurlu anlayışın formalaşmasına yardım edən kompleks pedaqoji yanaşma kimi müəyyənləşdirirlər. Başqa sözlə, tələbələr dili müstəqil şəkildə kəşf edirlər və bu prosesdə onlar dilin struktur xüsusiyyətlərini dərinlən mənimsəyirlər. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, dil hadisələrinin şüurlu təhlili qrammatik-tərcümə metodundakı kimi formal dil sisteminin öyrənilməsinə nəzərdə tutmur. Əksinə, bu yanaşma dilin canlı ünsiyyət prosesində təbii mənimsənilməsinə hədəfləyir. Qrammatik materialın dolayı tətbiqi birbaşa təqdimatdan daha səmərəlidir, çünki tələbələr aktiv şəkildə düşünməyə, müstəqil təhlil aparmağa, fərziyyələr irəli sürməyə və bu fərziyyələri praktikada yoxlamağa sövq edir. Bu interaktiv proses onlara dil formalarını daha dərinlən anlamağa və daha səmərəli şəkildə istifadə etməyə imkan yaradır.

DM prinsiplərinə əsaslanan dil tədrisi aşağıdakı mühüm üstünlüklərə malikdir:

- tələbələrin analitik və tənqidi təfəkkürünün hərtərəfli inkişafı;
- beynin hər iki yarımkürəsinin aktiv iştirakı: analitik təfəkkür orqanı kimi sol və dünyanın intuitiv qavrayışına cavabdeh olan sağ yarımkürənin tarazlı fəaliyyəti;
- tələbə muxtariyyətinin, müstəqil iş bacarıqlarının və özünüinkışaf motivasiyasının formalaşması;
- dil duyğusunun və linqvistik intuisiyanın davamlı inkişafı.

Diqqət yetirilməlidir ki, həm lüğət, həm də qrammatika sahəsində dil hadisələrinin sistemli öyrənilməsi - yəni autentik kontekstdə dərinlən analiz, mövcud biliklərlə müqayisəli təhlil və praktik istifadə xüsusiyyətlərinə əsaslanaraq elmi nəticələr çıxarma - həm tədqiqat, həm də ümumi təhsil bacarıqlarının kompleks inkişafı üçün son dərəcə səmərəli vasitədir. Bundan əlavə, dilin sadəcə ayrı-ayrı qrammatik qaydalar və leksik vahidlər toplusu deyil, qarşılıqlı əlaqəli və dinamik bir sistem kimi bütöv qavranılmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir [8. 2009, 278]. Bu sistemli yanaşma tələbələrə dili daha dərinlən mənimsəməyə və praktik ünsiyyətdə səmərəli istifadə etməyə imkan verir.

Nəticə

Tədqiqat göstərir ki, müxtəlif pedaqoji yanaşmaların effektiv tətbiqi xarici dillərin tədrisi təcrübəsini əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşdirir və tədris prosesinin keyfiyyətini yüksəldir. Müasir yanaşmalar təkcə dil biliklərinin deyil, həm də təhsil standartlarına uyğun ümumi bacarıqların - tənqidi təfəkkür, problem həll etmə və yaradıcı düşüncə kimi kompetensiyaların inkişafını təmin edir. Bu metodlar tələbələrin daxili motivasiyasını artırır, onların fərdi öyrənmə üslublarını nəzərə alır və tədris prosesinə müasir dinamiklik gətirir. Pedaqoji texnikaları məharətlə birləşdirən, tədris materiallarının əsas prinsiplərini dərinlən anlayən və bu bilikləri praktikada səmərəli tətbiq edən müəllim, dərsləri həm effektiv, həm də maraqlı keçirməklə yanaşı, tələbələrin davamlı inkişafını da təmin edə bilər.

Ədəbiyyat

1. Ə. Hüseynova. İngilis dili. Metodik Vəsait. Bakı, 2015
2. Hüseynzadə G. Xarici dildə nitq ünsiyyətinin öyrədilməsi. Bakı: Mütərcim, 2001
3. İsmayılova D. Tələbələrin xarici dil kommunikativ təcrübəsinin mədəni ünsiyyətinin ümumi nəzəri aspektləri // Azərbaycanda xarici dillər, 2007, № 1.
4. Brown H. D. Teaching by principles: An integrative approach to language pedagogy NY: Pearson, 2011.
5. CEFR - Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume with New Descriptors. 2015
6. Ellis E. Language Awareness and its Relevance to TESOL // University of Sydney Papers in TESOL, №7, 2012. Pp. 1—23.
7. Hall, J. K. ve Verplaetse, L. S. (2000). Second and foreign language learning through classroom interaction. Mahwah, NJ: Erlbaum.
8. Karasik V. I. Language keys. Moscow: Gnosis, 2009. Bolitho R., Carter R., Hughes, R., Ivanic R., Masuhara H., Tomlinson B. Ten questions about language awareness // ELT Journal, № 57/3, 2003. Pp. 251—259.
9. Larsen-Freeman D. Techniques and Principles in Language Teaching. Oxford, 2008.
10. Lewis M. Pedagogical implications of the lexical approach // Ed. by J. Coady Second Language Vocabulary Acquisition. Cambridge: CUP, 1997. Pp. 255-270.
11. Richards J., Rogers T. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge: CUP, 2012.
12. Weideman A. The old and the new: reconsidering eclecticism in language teaching // Per linguam, №17 (1), 2007. pp. 1—13.

**INNOVATIVE ASPECTS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING,
MODERN METHODOLOGICAL CONCEPTS**

Babayeva Arzu Tahir
Summary

This article examines modern approaches to teaching foreign languages within the communicative framework (Lexical Approach, Task-Based Learning, Language Awareness, Content-Based Instruction, Dogme, Demand High). It presents the core principles and lesson structure of each method, comparing them with local teaching practices. The article identifies the key characteristics and effectiveness of modern English language teaching methods.

**ИННОВАТИВНЫЕ АСПЕКТЫ В ПРЕПОДАВАНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА,
СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ КОНЦЕПЦИИ*****Бабаева Арзу Тахир******Резюме***

Данная статья исследует различные аспекты коммуникативного подхода (лексический подход, обучение на основе задач, языковая осознанность, предметно-языковое обучение, догме, повышение требований). Представлены основные принципы и структура урока для каждого метода, проводится сравнительный анализ с местными методами преподавания. В статье определяются основные характеристики и эффективность современных методов преподавания английского языка.

Rəyçi: dos. E.Abdullayeva***Grammatika və ingilis dilinin tədrisi kafedrasının 07 noyabr 2024-cü il tarixli iclasın 04 sayılı protokolu******Daxil olma tarixi 14 noyabr 2024-cü il***